

ПРВ РАНОХРИСТИЈАНСКИ КО

Истражувајќи ги доцноантичките градови и тврдини во Полог, тимот на Филозофскиот факултет од Скопје на неколку места откри траги од христијанството т.е. мали крстови кои се носеле на градите.

Прв пат во овој дел на Македонија е откриена една ранохристијанска црква внатре во рамките на едно доцноантичко гратче.

Пишува:

Милева ЛАЗОВА

Сензационалното откритие, најстарата позната ранохристијанска епископија во земјава и досега најстарата

позната ранохристијанска црква во Полог, се наоѓа на археолошкиот локалитет Градиште, кај селото Стенче, оддалечено 12 километри од Гостивар. Најсигурна потврда за тоа се трите ранохристијански крстилници покрај црковниот комплекс од истиот период - крајот на IV и почетокот на V век. Специфично за ова откритие е тоа што на ниедно друго место во Македонија не постојат

три посебни крстилници, изградени за еден ранохристијански црковен комплекс. Било вообичаено да има една крстилница, која со текот на времето се проширивала или се ремоделирала на истото место.

СЕНЗАЦИЈА

"Ова откритие - вели проф. д-р Виктор Лилчиќ од Институтот за историја на уметноста и археологија - го изведоа вредните археолози, моите драги колеги од Музејот на Тетово и тетовскиот крај, под раководство на директорот Велимир Цветановски. Раководител на теренскиот тим е археологот Стојан Костадиновски. Мојата улога во нивното откритие сепак е минорна. Ја имав таа чест да ме

ПРОФЕСОР Д-Р ВИКТОР ЛИЛЧИК

повикаат неколку пати на увид во својство на консултант.

Сметам дека споредено со определен број други откритија на територија на Република Македонија, особено во Повардарието или,

пак, во Пелагонија, Охридско итн., откритието од Стенче го нема приматот. Но, имајќи ги предвид сосема скромните археолошки сознанија за територијата на Полог, сепак пред нас имаме вистинска сензација во овој македонски

ПОДОТ НА НАРТЕКСОТ

МЕСТОТО КАДЕ ШТО Е НАЈДЕНА ПРВАТА КРСТИЛНИЦА

МПЛЕКС СО ТРИ КРСТИЛНИЦИ

дел. Еве, прв пат во овој дел на Македонија е откриена ранохристијанска црква внатре во рамките на едно доцноантичко гратче. Градската базилика е откриена уште во 1983 година во рамките на младинска истражувачка акција, под раководство на Стојан Костадиновски. Подоцна, ископувањата се продолжени од 2000 до минатата 2004 година. Недостатокот на средства за ископување не дозволија да се открие целиот објект туку постапно дел по дел. Најпрво наосот со апсидата, со јужната просторија со апсида, потоа големиот крстовиден бапти-

кривањето на дури три посебни крстилници со писцини и секако би нагласил тоа е првиот ранохристијански комплекс со крстилници откриен во рамките на еден доцноантички град во регионот на Полог". Ранохристијанската епископија од Стенче била сместена во највисокиот дел од античкиот град, кој бил изграден на врвот од ридот Градиште. Неговата егзистенција се должела на мошне живата патна комуникација со јужните делови на Полог. Црковниот комплекс се состои од неколку простории, а најголем е наосот - местото каде што сто-

малата писцина во просторијата со апсидален источен ѕид веројатно е и најстара, бидејќи немала капацитет за покрстувањето, била формирана кружната писцина јужно од објектот. Подоцна, во VI век била оформена големата крстовидна писцина со високи скалила за влегување и излегување од водата".

Како што објаснува професорот Лилчиќ, зборот писцина доаѓа од пискес, што значи риби на латински, а писцина значи рибник. Според христијанското верување, рибите можат да им помогнат на покојниците да го преминат воденото про-

поради зголемената потреба од покрстување во регионот. Претходните две помали крстилници не можеле да ги задоволат потребите од покрстувањето. Дното на крстилницата (писцина) имало крстовидна основа. Кандидатите за покрстување до неа се симнувале по високи скалила од северната страна, со симболиката на северното сатанско студенило на грешниот живот и, по примањето на Светиот Дух, излегувале како новородени, по исто така високите скалила кон источната страна на раѓањето на Сонцето. На две места била украсена со врежани

СКАЛИЛА КОИ ВОДАТ ДО КРСТИЛНИЦАТА

стериум, а минатата година беа откриени две помали писцини од крстилници, и северните делови од нартексот и ексонартексот. Останува да се откријат јужните делови од нартексот, ексонартексот, потоа да се открие конекцијата на големата крстилница со комплексот и секако западниот дел од јужната просторија со најмалата писцина.

Накусо да кажам, специфично кај ранохристијанскиот комплекс од Стенче е от-

еле верниците. Во црквата, археолозите откриле мала конструкција на внатрешна крстилница.

"Навистина ова е редок, би рекол единствен пример на три крстилници - додава професорот Лилчиќ - поврзани со еден комплекс. Вред, ние имаме примери, во Баргала се две писцини во фази, во Стоби две фази на обнова на една писцина итн. Но, тука во Стенче, имаме три посебни крстилници со три посебни писцини. Нај-

ТРЕТАТА КРСТИЛНИЦА

странство во рамките на микрокосмосот на ранохристијанската базилика, од гробот до точката на изгрејсонцето, со кое христијаните ќе се вознесат кон небесните рајски полиња.

"Втората крстилница е сесема кружна - истакна професорот Лилчиќ - и во неа се слегува преку две скалила. Третата крстилница е најголема и веројатно најмлада. Таа била формирана врз доцноантичкиот градски ѕид. Веројатно била изградена

карактеристични јустинијановски крстови со проширени краеве. За жал, тие се зачувани само во долните краци, бидејќи со текот на времето биле урнати горните делови од ѕидовите". Крстилниците биле изградени со градежна техника на подготовка на специјален вид водонепропустен малтер. Тој е познат како опус сигнинум, хидростатен или хидрауличен малтер, подготвуван со мешање обичен варовен малтер со ситно толчена ту-

ОСТАТОЦИТЕ ОД ЦРКВАТА

ла. Главно бил употребуван кај базените, големите цистерни за вода, во термите, а исто така, и во оформувањето на piscinите на ранохристијанските крстилници.

ОПСТОЈБА

Градот над Стенче егзистирал во текот на целата античка епоха. Регистрирани се стратиграфски културни хоризонти од хеленистичко време, римско царско време, доцноримско време и среден век. Ранохристијанската црква била изградена во V век и егзистирала со извесни преправки во VI век и повторно од X до XIV век наша ера. Можеме да претпоставиме дека била трокорабна, но во рамките на извесни ремоделирања во средниот век конвертирана во еднокорабна. Сепак, ваквата претпоставка сè уште виси во воздух, затоа што досега не е откриен ниту еден каменен архитектонски елемент.

"Името на тој град не е познато. Како што реков на почетокот, во Полог постоеле десетина гратчиња и уште толку тврдини. Сепак, историските извори од периодот на доцната антика молчат за овој регион. Постарите, пак, извори од времето на македонското кралство, информираат за походот на последниот македонски крал Персеј во земјата на Пенестите, при што се спомнуваат тврдината Драудак и гратчето Ојнеж. Но, сè уште нема

реални материјални археолошки гаранции дека Пенестите го населувале Полог. Засага е сигурно дека од изворот на Вардар до изворот на Струма биле населени пајонските Агријани. Кон крајот на IV и почетокот на III век овие краеве се испустеле и тоа го искористиле Дарданците, кои од денешниот ре-

ГОЛЕМА КРСТИЛНИЦА

гион Косово навлегле и го освоиле Скопско-кумановскиот регион. Што станало при тоа со Полог? Навистина не знаеме. Постои веројатноста за Дарданско освојување, но постои и можноста од навлегувањето на Пенестите. Како и да е, дилемите околу доцноантичките христијански градски центри во Полог допрва ќе бидат разрешувани со археолошките истражувања и ископувања,

се разбира, доколку тоа им се овозможи на археолозите со сериозна финансиска поддршка. Градот бил формиран на доминантниот рид Градиште, над источната периферија на селото Стенче. На врвот било оформено плато, обѕидано со мошне цврст ѕид, кој неколку пати бил обновуван. Формата на градот

според тесните просторни можности на акрополата. Тоа значи дека имаме ексонартекс, нартекс со скали за искачување на балкон-галерија над нартексот, мал еднокорабен наос, и нормална апсида. Јужно била прилепена правоаголна просторија со источен апсидален ѕид и во овој дел е концентрацијата на трите крстилници", објасни професорот Лилчиќ.

Секако дека во овој македонски регион, во периодот на доцната антика, имало повеќе ранохристијански цркви. Тоа делумно се насетува врз основа на остатоците од најмалку десетина гратчиња во Полог. Една од базиликите била на месноста Лески во селото Лешок. Пред повеќе години професорот д-р Иван Микулчиќ ги видел нејзините камени архитектонски елементи. За жал, тој не успеал да ги документира, а во текот на истражувањата на професорот Лилчиќ, дознал дека сопственикот на земјиштето ги исфрлил тие камења на некоја депонија.

"Ете, што се случува од неинформираноста на локалното население. Темелите на оваа црква биле раскопани, а градежниот материјал разнесен. Претпоставувам - вели професорот Лилчиќ - дека ранохристијански цркви постоеле во рамките на гратчињата кај Равен, Градец, Шипковица, Лешок, Беловиште, Орашје, Рогле, а можеби и кај Горни Челопек, Седларево, Палчиште, Подбреце".